

Łukasz Kamiński

Czeska historiografia dziejów najnowszych

Pamięć i Sprawiedliwość 3/1 (5), 373-383

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Czeska historiografia dziejów najnowszych

Po „aksamitnej rewolucji” z jesieni 1989 r. w czechosłowackiej historiografii odnoszącej się do okresu powojennego, podobnie zresztą jak w innych krajach byłego bloku sowieckiego, dominowały przedruki opracowań wydanych na emigracji, broszurki opisujące interwencję wojsk Układu Warszawskiego w 1968 r. z lokalnej perspektywy oraz książki popularne, często o sensacyjnym charakterze, nieuwzględniające nowych materiałów archiwalnych. Czechosłowacką specyfiką tego okresu były wznowienia prac wydanych podczas Praskiej Wiosny lub w krótkim okresie po inwazji „warszawskiej piątki”, gdy panowała jeszcze względna wolność słowa i druku. Najbardziej znaną tego typu książką było *Sedm pražských dnů*, wydane pierwotnie we wrześniu 1968 r., dokumentujące początek okupacji Czechosłowacji przez wojska Układu Warszawskiego¹.

Po rozpadzie Czechosłowacji i utworzeniu Republiki Czeskiej kontynuowano prace rozpoczęte wcześniej. Głównym ośrodkiem badań nad historią najnowszą pozostaje Instytut Historii Najnowszej Akademii Nauk Republiki Czeskiej (Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, USD). Z ośrodkiem tym związana jest lub była w różnym okresie większość badaczy zajmujących się powojenną historią Czechosłowacji. USD jest wydawcą lub współwydawcą znacznej części publikacji omówionych poniżej². Wielkim atutem USD jest to, że przejął do swoich zbiorów dokumentację komisji powołanej przez rząd Czechosłowacji do zbadania wydarzeń lat 1967–1970. Dokumentacja ta stała się podstawą dla praktycznie wszystkich opracowań i edycji źródeł poświęconych Praskiej Wiosnie i interwencji wojsk Układu Warszawskiego w Czechosłowacji.

W wielu czeskich pismach naukowych, zarówno tych o regionalnym, jak i ogólnokrajowym charakterze, publikowane są artykuły z zakresu historii najnowszej. Dwa czasopisma są tej tematyce poświęcone w całości. Od 1993 r. ukazują się wydawane przez USD „Soudobé dějiny” (Dzieje Najnowsze). W kwartalniku tym zamieszczane są przede wszystkim artykuły oraz inne materiały (edycje źródeł, dyskusje) poświęcone historii po 1945 r., aczkolwiek pojawiają się również studia odnoszące się do okresu międzywojennego³. Ukazują się także numery

¹ *Sedm pražských dnů*. 21.–27. srpen 1968. Dokumentace [Siedem praskich dni. 21–27 sierpnia 1968. Dokumentacja], Praha 1990.

² USD wydaje również wiele pozycji w małej poligrafii w nakładach ok. 50 egz. Publikacje te mają w większości charakter roboczy i dostępne są jedynie w kilku bibliotekach. Nie zostały one omówione w niniejszym studium.

³ Spisy treści poszczególnych numerów (od 1996 r.) dostępne są na stronie <http://www.usd.cas.cz/udswin/ucw043.html> (od rocznika 2000 dostępne są również streszczenia artykułów).

monograficzne, poświęcone historiografii dziejów najnowszych poszczególnych państw. W czasopiśmie publikują historycy zagraniczni. „Securitas Imperii”, pismo nieregularnie wydawane przez Urząd Dokumentacji i Badania Zbrodni Komunisty (Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, UDV), poświęcone jest prawie w całości działalności czeskosłowackiej bezpieki. Ukazało się dotychczas dziesięć tomów⁴.

W badaniach nad pierwszym okresem dziejów powojennej Czechosłowacji dominuje historia poszczególnych ugrupowań politycznych i parlamentaryzmu⁵. Stosunkowo dużo studiów dotyczy różnych aspektów funkcjonowania Komunistycznej Partii Czechosłowacji po „zwycięskim lutym”⁶, czyli po przejęciu przez nią pełni władzy drogą zamachu stanu w 1948 r.⁷ Warto zwrócić uwagę na publikacje o polityce partii wobec nauki i kultury⁸. Położenie społeczeństwa w tym okresie przedstawiają m.in. prace poświęcone masowym protestom z 1951 i 1953 r.⁹

⁴ Poszczególne numery są dostępne w całości lub obszernych fragmentach pod adresem <http://www.mvcr.cz/policie/udv/securita/index.html>

⁵ *Pražské dohody 1945–1947. Soubor dokumentů* [Umowy praskie. Zbiór dokumentów], oprac. K. Kaplan, Praha 1992 („Sešity USD”, t. 4); K. Adamová, K. Zavacká, K. Kaplan, *K ústavnímu vývoji v českých zemích a na Slovensku v letech 1938–1948. Dvě studie. První poválečná vláda. Soubor komentovaných dokumentů* [Dwa studia o konstytucjach na ziemiach czeskich i na Słowacji w latach 1938–1948. Pierwszy powojenny rząd. Zbiór dokumentów z komentarzem], Praha 1993 („Sešity USD”, t. 5); K. Kaplan, *Příprava ústavy ČSR v letech 1946–1948. Diskuse v Národní frontě a názory expertů. Soubor dokumentů* [Przygotowanie konstytucji Republiki Czechosłowackiej w latach 1946–1948. Dyskusje w ramach Frontu Narodowego i opinie ekspertów. Zbiór dokumentów], Praha 1993 („Sešity USD”, t. 7); *idem, Poslední rok prezidenta. Edvard Beneš v roce 1948* [Ostatni rok prezydenta. Edward Benesz w 1948 roku], Praha 1993; J. Kocian, *Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948. Organizace, program, politika* [Czechosłowacka Partia Narodowo-socjalistyczna w latach 1945–1948. Organizacja, program, działalność polityczna], Brno 2002.

⁶ Wydarzenia te i ich genezę najlepiej opisał Karel Kaplan (*Pět kapitol o únoru* [Pięć rozdziałów o lutym], Praha–Brno 1997).

⁷ *Kádrová nomenklatura KSČ 1948–1956. Sborník dokumentů* [Nomenklatura kadr KPCz 1948–1956. Zbiór dokumentów], oprac. K. Kaplan, Praha 1992 („Sešity USD”, t. 2); K. Kaplan, *Majetkové zdroje KSČ v letech 1946–1952* [Źródła majątku KPCz w latach 1946–1952], Praha 1993 („Sešity USD”, t. 7); *idem, Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968* [Aparat KC KPCz w latach 1948–1968], Praha 1993 („Sešity USD”, t. 10); M. Pavka, *Kádry rozhodují vše! Kádrová politika KSČ z hlediska teorie elit (Prvních pět let komunistické vlády)* [Kadry decydują o wszystkim! Polityka kadrowa KPCz z punktu widzenia teorii elit (Pierwszych pięć lat władzy komunistycznej)], Brno 2003.

⁸ *Věda v Československu v letech 1945–1953* [Nauka w Czechosłowacji w latach 1945–1953], oprac. B. Zilynská, P. Svobodný, Praha 1999; *Věda v Československu v letech 1953–1963. Sborník z konference (Praha, 23.–24. listopadu 1999)* [Nauka w Czechosłowacji w latach 1953–1963. Materiały z konferencji], Praha 2000; A. Kusák, *Kultura a politika v Československu 1945–1956* [Kultura i polityka w Czechosłowacji 1945–1956], Praha 1998; K. Kaplan, D. Tomášek, *O cenzurze v Československu v letech 1945–1956* [O cenzurze w Czechosłowacji w latach 1945–1956], Praha 1994 („Sešity USD”, t. 22).

⁹ Z. Jirásek, J. Šůla, *Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50:1* [Wielka grabież finansowa w Czechosłowacji 1953 albo 50:1], Praha 1992; J. Pernes, *Brno 1951. Příspěvek k dějinám protikomunistického odporu na Moravě* [Brno 1951. Przyczynek do dziejów oporu antykomunistycznego na Morawach], Praha 1997; *idem, Snahy o překonání politicko-hospodářské krize v Československu v roce 1953* [Próby przezwyciężenia polityczno-gospodarczego kryzysu w Czechosłowacji w 1953 roku], Brno 2000. Zob. też D. Státník, *Sankční pracovní právo v padesátých letech. Vládní nařízení o opatřeních proti fluktuaci a absenci č. 52/1953 Sb.* [Represyjne prawo pracy

Większość autorów publikacji dotyczących procesów politycznych skupia swoją uwagę właśnie na okresie stalinowskim¹⁰. Tego okresu dotyczą także prace o obozach pracy przymusowej oraz pomocniczych batalionach technicznych (odpowiednik batalionów górniczych Wojska Polskiego)¹¹.

Wydarzeniem, wokół którego koncentruje się bardzo wiele publikacji, jest Praska Wiosna 1968 r. oraz przebieg i następstwa interwencji wojsk pięciu państw Układu Warszawskiego. Genezę czechosłowackich przemian przedstawił w dwutomowym studium Karel Kaplan¹².

Jindřich Pecka w kilku książkach udokumentował okupację Czechosłowacji przez wojska sowieckie (do 1968 r. armia sowiecka nie stacjonowała na terenie CSRS)¹³.

w latach pięćdziesiątych. Rozporządzenie rządu o przeciwdziałaniu fluktuacji i absencji nr 52/1953 Sb.], Praha 1994 („Sešity USD”, t. 17); K. Kaplan, *Sociální souvislosti krizí komunistického režimu v letech 1953–1957 a 1968–1975* [Zależności społeczne kryzysów systemu komunistycznego w latach 1953–1957 i 1968–1975], Praha 1993 („Sešity USD”, t. 9); K. Jech, *Soumrak selského stavu 1945–1960* [Zmierzch stanu chłopskiego 1945–1960, Praha 2001 („Sešity USD”, t. 35).

¹⁰ F. Koudelka, K. Kaplan, F. Gebauer, R. Vyhánek, *Soudní perzekuce politické povahy v Československu v letech 1948–1989. Statistické údaje* [Represje sądowe o charakterze politycznym w Czechosłowacji w latach 1948–1989. Dane statystyczne], Praha 1993 („Sešity USD”, t. 12); *K politickým procesům v Československu 1948–1954. Dokumentace komise ÚV KSČ pro rehabilitaci 1968* [O procesach politycznych w Czechosłowacji 1948–1954. Dokumentacja komisji KC KPCz ds. rehabilitacji w 1968 r.], oprac. K. Kaplan, Praha 1993 („Sešity USD”, t. 15); K. Kaplan, *Největší politický proces: „M. Horáková a spol.”* [Największy proces polityczny: Milada Horakova i in.], Praha 1995; K. Kaplan, P. Paleček, *Komunistický režim a politické procesy v Československu* [Reżim komunistyczny i procesy polityczne w Czechosłowacji], Brno 2001; Z. Dvořáková, *Navzdory nenávisti a mstě. Z politických procesů 1952–1953* [Na przekór nienawiści i zemście. O procesach politycznych 1952–1953], Třebíč 2002; R. Slabotinský, *Do exilu s převaděči. Proces s protistátní skupinou „Stanislav Pokorný a spol.”* [Na emigrację z przewodnikami. Proces antypaństwowej grupy „Stanislav Pokorný i tow.”], Brno 2000.

¹¹ J. Bílek, *Pomocné technické prapory v letech 1950–1954* [Pomocnicze bataliony techniczne w latach 1950–1954], Praha 2002 („Svědectví”, t. 3); K. Kaplan, *Tábory nucené práce v Československu 1948–1954* [Obozy pracy przymusowej w Czechosłowacji 1948–1954], Praha 1992 („Sešity USD”, t. 3); J. Bílek, *Pétěpáci aneb Černí baroni úplně jinak. Vyprávění o jednom z bílých míst naš nedávné historie* [„PeTePacy” albo „Czarni baronowie” całkiem inaczej. Opowieść o jednej z białych plam naszej niedawnej historii], Plzeň 1996; *idem*, *Pomocné technické prapory. O jedné z forem zneužití armády k politické perzekuci* [Pomocnicze bataliony techniczne. O jednej z form wykorzystania armii do prześladowań politycznych], Praha 2002; M. Borák, D. Janák, *Tábory nucené práce v ČSR 1948–1954* [Obozy pracy przymusowej w CSR 1948–1954], Opava 1996; T. Staněk, *Tábory v českých zemích 1945–1948* [Obozy na ziemiach czeskich 1945–1948], Opava 1996. Zob. też A. Kyr, *Způsoby zacházení s vězni v ČSR v letech 1945–1955* [Metody traktowania więźniów w CSR w latach 1945–1955], Opava 2002; *Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945–1955. Sborník z mezinárodního semináře konaného dne 25.10.2000 v Praze* [Więziennictwo w Europie Środkowej w latach 1945–1955. Materiały z międzynarodowego seminarium], numer specjalny (3/2001) czasopisma „České vězeňství”.

¹² K. Kaplan, *Kořeny československé reformy 1968* [Geneza reformy czechosłowackiej 1968], t. 1, Brno 2000; t. 2, Brno 2002. Zob. też *idem*, „Všechno jste prohráli!”. *Co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967* [„Wszystko przegraliście”. Co zdradzają archiwa o IV Zjeździe Związku Pisarzy Czechosłowackich w 1967 r.], Praha 1997. Zjazd ten był jednym z najważniejszych epizodów na drodze do Praskiej Wiosny.

¹³ J. Pecka, *Sovětská armáda v Československu 1968–1991. Chronologický přehled* [Armia sowiecka w Czechosłowacji 1968–1991. Kalendarium], Praha 1996; *idem*, *Odsun sovětských vojsk z Československa 1989–1991. Dokumenty* [Wycofanie wojsk sowieckich z Czechosłowacji 1989–1991. Dokumenty], Praha 1996; *idem*, *Sovětská armáda v československém vývoji 1968–1991* [Armia sowiecka a sytuacja w Czechosłowacji 1968–1991], Praha 1998.

O militarnych aspektach wydarzeń 1968 r. pisał także Antonín Benčík¹⁴. Przebieg wydarzeń bezpośrednio po interwencji wojsk Układu Warszawskiego nadal opisywany jest głównie przez pryzmat lokalny i regionalny¹⁵.

Szereg prac poświęcono okresowi normalizacji w Czechosłowacji, rozpoczętemu wraz z 1969 r. Oznaczała ona m.in. masowe czystki, likwidację niezależności różnych środowisk, kres wolności słowa. Pojawiły się opracowania na temat różnych środowisk, m.in. kultury, nauki i sztuki, regionów (Morawy), roli armii, czystek w KPCz, represji sądowych, odbudowy systemu nomenklatury, polityki państwa i partii wobec Kościołów¹⁶. Oldřich Tůma opublikował obszerny zbiór dokumentów dotyczących ostatnich masowych demonstracji w Czechosłowacji 21 sierpnia 1969 r.¹⁷ Interesującą próbę podsumowania dotychczas

¹⁴ A. Benčík, *Operace „Dunaj”*. *Vojáci a Pražské jaro 1968* [Operacja „Dunaj”. Wojsko a Praska Wiosna 1968], Praha 1994; A. Benčík, J. Pecka, *Varšavská čtyřka proti Československu* [Warszawska czwórka przeciw Czechosłowacji], Praha 1998. Antonín Benčík jest także autorem jednej z podstawowych monografii opisujących wydarzenia Praskiej Wiosny i interwencję wojsk Układu Warszawskiego (wyd. polskie: *Requiem dla Praskiej Wiosny*, Wrocław 2002).

¹⁵ Por. *Svědectví o roce 1968 v Ostravě* [Świadczenia o 1968 roku w Ostrawie], oprac. K. Jiřík, Šenov u Ostravy 1998; A. Hyna, *Československá krize 1967–1970 a západní Čechy* [Czechosłowacki kryzys 1967–1970 a Czechy Zachodnie], Plzeň 2001.

¹⁶ M. Otáhal, A. Nosková, K. Bolomský, *Svědectví o duchovním útlaku 1969–1970. Normalizace v kultuře, umění, vědě, školství a sdělovacích prostředcích* [Świadczenia o ucisku duchowym 1969–1970. Normalizacja w kulturze, sztuce, nauce, szkolnictwie i środkach przekazu], Praha 1994; M. Otáhal, *Opozice, moc, společnost. Příspěvek k dějinám „normalizace”* [Opozycja, władza, społeczeństwo. Przyczynek do dziejów „normalizacji”], Praha 1994; J. Madry, *Sovětská okupace Československa, normalizace 1969–1970 a role ozbrojených sil* [Sowiecka okupacja Czechosłowacji, normalizacja 1969–1970 i rola sił zbrojnych], Praha 1994 („Sešity USD”, t. 16); *Počátky „normalizace” na severní a střední Moravě* [Początki „normalizacji” na północnych i środkowych Morawach], red. E. Gímeš, F. Koudelka, Praha 1996 („Sešity USD”, t. 24); J. Maňák, *Čistky v Komunistické straně Československa 1969–1970* [Czystki w Komunistycznej Partii Czechosłowacji 1969–1970], Praha 1997 („Sešity USD”, t. 28); J. Cuhra, *Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969–1972* [Represje karne wobec przeciwników reżimu w latach 1969–1972], Praha 1997 („Sešity USD”, t. 29); A. Mišková, H. Barvíková, M. Šmidák, *Československá akademie věd 1969–1972. Restaurace komunistické moci ve vědě* [Czechosłowacka Akademia Nauk 1969–1972. Odbudowa komunistycznego panowania w nauce], Praha 1998 („Sešity USD”, t. 30); *Česká věda a Pražské jaro (1963–1970). Sborník z konference (Praha 22.–23. listopadu 2000)* [Nauka czeska wobec Praskiej Wiosny (1963–1970). Materiały z konferencji], Praha 2001; *Věda v Československu v období normalizace (1970–1975). Sborník z konference (Praha, 21.–22. listopadu 2001)* [Nauka w Czechosłowacji w okresie normalizacji (1970–1975). Materiały konferencyjne], Praha 2002; V. Hradecká, F. Koudelka, *Kádrová politika a nomenklatura 1969–1974* [Polityka kadrowa i nomenklatura 1969–1974], Praha 1998 („Sešity USD”, t. 31); J. Cuhra, *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969–1972* [Polityka wyznaniowa KPCz i państwa w latach 1969–1972], Praha 1999 („Sešity USD”, t. 32); J. Pecka, *Dělnické výbory na obranu svobody tisku (1968). Edice pramenů* [Robotnicze komitety na rzecz obrony wolności prasy (1968). Edycja źródeł], Praha 1993 („Sešity USD”, t. 11); *Proměny Pražského jara. Sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé společnosti 1968–1969* [Przemiany Praskiej Wiosny. Zbiór studiów i dokumentów o niekapitulantskich postawach społeczeństwa czechosłowackiego 1968–1969], red. J. Pecka, V. Prečan, Praha–Brno 1993; J. Pernes, *Od demokratického socialismu k demokracii. Nekomunistická socialistická opozice v Brně v letech 1968–1972* [Od demokratycznego socjalizmu do demokracji. Niekomunistyczna opozycja socjalistyczna w Brnie w latach 1968–1972], Brno 1999.

¹⁷ O. Tůma, *Srpen ’69. Edice dokumentů* [Sierpień ’69. Edycja dokumentów], Praha 1996.

sowego stanu badań nad okresem normalizacji (rozumianej jednak szerzej, jako okres 1969–1989) podjął ostatnio Milan Otáhal¹⁸.

USD jest wydawcą fundamentalnej serii „Prameny k dějinám československé krize 1967–1970” (*Źródła do dziejów kryzysu czechosłowackiego 1967–1970*). Publikowane są w niej dokumenty pozyskane podczas pracy wspomnianej wyżej komisji rządowej. Dotychczas ukazało się szesnaście tomów, przygotowywane są następne¹⁹.

Dzieje Czechosłowacji w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych opisywane są głównie przez pryzmat działalności ugrupowań opozycyjnych, przede wszystkim Karty 77²⁰.

¹⁸ M. Otáhal, *Normalizace 1969–1989. Příspěvek ke stavu bádání* [Normalizacja 1969–1989. Przyczynek do stanu badań], Praha 2002 („Sešity USD”, t. 36).

¹⁹ J. Pecka, *Spontánní projevy Pražského jara 1968–1969* [Spontaniczne przejawy Praskiej Wiosny 1968–1969], Praha–Brno 1993 („Prameny k dějinám československé krize 1967–1970”, t. 1); *idem*, *Občanská společnost 1967–1970. Emancipační hnutí uvnitř Národní fronty* [Społeczeństwo obywatelskie 1967–1970. Ruch emancyacyjny wewnątrz Frontu Narodowego], Praha–Brno 1995 (t. 2/1); J. Pecka, J. Belda, J. Hoppe, *Občanská společnost: Sociální organismy a hnutí Pražského jara 1967–1970* [Społeczeństwo obywatelskie. Organizacje społeczne wobec ruchu Praskiej Wiosny 1967–1970], Praha 1998 (t. 2/2); F. Cigánek, *Národní shromáždění 21.–28. srpna 1968* [Zgromadzenie Narodowe 21–28 sierpnia 1968], Praha–Brno 1995 (t. 3); F. Cigánek, O. Felcman, *Národní shromáždění. Květen 1967 – červenec 1968* [Zgromadzenie Narodowe maj 1967 – lipiec 1968], Praha–Brno 2002 (t. 3/1); J. Vondrová, J. Navrátil, *Mezinárodní souvislosti československé reformy 1967–1970. Prosinec 1967 – červenec 1968* [Międzynarodowe uwarunkowania czechosłowackiej reformy 1967–1970. Grudzień 1967 – lipiec 1968], Praha–Brno 1995 (t. 4/1); *idem*, *Mezinárodní souvislosti československé reformy 1967–1970. Červenec–srpen 1968* [Międzynarodowe uwarunkowania czechosłowackiej reformy 1967–1970. Lipiec–sierpień 1968], Praha–Brno 1997 (t. 4/2); *idem*, *Mezinárodní souvislosti československé reformy 1967–1970. Září 1968 – květen 1970* [Międzynarodowe uwarunkowania czechosłowackiej reformy 1967–1970. Wrzesień 1968 – maj 1970], Praha–Brno 1997 (t. 4/3); J. Žatkuliak, *Federalizácia Československého štátu 1968–1970. Vznik československej federácie roku 1968* [Federalizacja państwa czechosłowackiego 1968–1970. Powstanie federacji czechosłowackiej w roku 1968], Praha–Brno 1997 (t. 5/1); A. Benčík, J. Navrátil, J. Paulík, *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970. Vojenská varianta řešení československé krize (1967–1968)* [Wojskowe zagadnienia czechosłowackiej reformy 1967–1970. Zbrojny wariant rozwiązania kryzysu czechosłowackiego (1967–1968)], Praha–Brno 1996 (t. 6/1); A. Benčík, J. Paulík, J. Pecka, *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970. Srpen 1968 – květen 1971* [Wojskowe zagadnienia czechosłowackiej reformy 1967–1970. Sierpień 1968 – maj 1971], Praha–Brno 1999 (t. 6/2); F. Koudelka, J. Suk, *Ministerstvo vnitra a bezpečnostní aparát v období Pražského jara (leden 1968 – srpen 1968)* [Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i aparat bezpieczeństwa w okresie Praskiej Wiosny (styczeń 1968 – sierpień 1968)], Praha–Brno 1996 (t. 7); O. Felcman i in., *Vláda a prezident. Období Pražského jara (prosinec 1967 – srpen 1968)* [Rząd i prezydent. Okres Praskiej Wiosny (grudzień 1967 – sierpień 1968)], Praha–Brno 2000 (t. 8/1); J. Vondrová, J. Navrátil, J. Moravec, *Komunistická strana Československa. Pokus o reformu (říjen 1967 – květen 1968)* [Komunistyczna Partia Czechosłowacji. Próba reformy (październik 1967 – maj 1968)], Praha–Brno 1999 (t. 9/1); J. Vondrová, J. Navrátil, *Komunistická strana Československa. Konsolidace (květen–srpen 1968)* [Komunistyczna Partia Czechosłowacji. Konsolidacja (maj–sierpień 1968)], Praha–Brno 2000 (t. 9/2); *idem*, *Komunistická strana Československa. Kapitulace (srpen – listopad 1968)* [Komunistyczna Partia Czechosłowacji. Kapitulacja (sierpień–listopad 1968)], Praha–Brno 2001 (t. 9/3).

²⁰ *Hledání nadje 1978–1987. Výběr z ineditních sborníků* [Poszukiwanie nadziei 1978–1987. Wybór z wydawnictw bezdebitowych], red. M. Vaněk, Praha 1993; O. Tůma, *Zítřka zase tady! Proti-režimní demonstrace v předlistopadové Praze jako politický a sociální fenomén* [Jutro znowu tutaj! Antyreżimowe demonstracje w przedlistopadowej Pradze jako fenomen polityczny i społeczny], Praha 1994; *Charta 77 (1977–1989). Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace* [Karta 77

Nader dużym zainteresowaniem badaczy cieszą się okoliczności upadku systemu komunistycznego w Czechosłowacji. Autorem najpełniejszej monografii tego tematu jest Jiří Suk, wydał on także dwa tomy podstawowych materiałów do pierwszych miesięcy działalności Forum Obywatelskiego. Ten sam autor przedstawił chronologię wydarzeń z lat 1985–1990²¹. Pozostałe prace skupiają się przede wszystkim na opisanu wydarzeń „aksamitnej rewolucji”²² oraz na próbach określenia przyczyn upadku systemu komunistycznego²³.

Pierwsze studia na temat komunistycznego aparatu bezpieczeństwa opublikowali František Koudelka oraz Karel Kaplan²⁴. Zbiór podstawowych dokumentów do dziejów Służby Bezpieczeństwa (Státní bezpečnost, StB) w ostatnich kilkunastu latach istnienia CSRS wydał Pavel Žáček²⁵. Badania nad tą problematyką są jednak domeną UDV i ta właśnie instytucja wydała najwięcej prac poświęconych historii czechosłowackiej bezpieki. Oprócz wspomnianego czasopisma „Se-

(1977–1989). Od rewolucji moralnej do demokratycznej. Dokumentacja], oprac. V. Prečan, Bratislava–Praha–Scheinfeld 1990; *Charta 77 očima současníků. Po dvaceti letech* [Karta 77 oczami uczestników. Po dwudziestu latach], oprac. B. Císařovská, M. Drápala, V. Prečan, J. Vančura, Praha–Brno 1997; *Dvě desetiletí před listopadem 89. Sborník* [Dwa dziesięciolecia przed listopadem '89. Zbiór studiów], Praha 1994; *Obroda – Klub za socialistickou přestavbu. Dokumenty* [Odnowa. Klub na rzecz socjalistycznej przebudowy. Dokumenty], oprac. Z. Kokošková, S. Kokoška, Praha 1996; M. Vaněk, *Nedálo se tady dýchat: Ekologie v českých zemích v letech 1968–1989* [Nie dało się tu oddychać. Ekologia na ziemiach czeskich w latach 1968–1989], Praha 1996; *idem, Veřejné mínění o socialismu před listopadem 1989. Analýza výsledků výzkumů veřejného mínění prováděných ÚVVM od roku 1972 do roku 1989* [Opinia publiczna o socjalizmie przed listopadem 1989. Analiza wyników badań opinii publicznej prowadzonych przez Instytut Badania Opinii Publicznej od roku 1972 do 1989], Praha 1994; *Hnutí za občanskou svobodu 1988–1989. Dokumenty* [Ruch Swobód Obywatelskich 1988–1989. Dokumenty], oprac. R. Hlušíčková, B. Císařovská, Praha 1994; *Anticharta* [Antykarta], oprac. V. Karlík, T. Pokorná, Praha 2002; M. Otáhal, *Studenti a komunistická moc v českých zemích 1968–1989* [Studenti i władza komunistyczna na ziemiach czeskich 1968–1989], Praha 2003.

²¹ J. Suk, *Labyrintem revoluce. Akteři, zápletky a křížovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990)* [W labiryncie rewolucji. Aktorzy, intrzygi i przełomowe chwile jednego kryzysu politycznego (od listopada 1989 do czerwca 1990)], Praha 2003; *idem, Občanské fórum. Listopad–prosinec 1989* [Forum Obywatelskie. Listopad–grudzień 1989], t. 1: *Události* [Wydarzenia], Praha–Brno 1997; t. 2: *Dokumenty*, Praha–Brno 1998; *idem* (we współpracy z J. Cuhřą i F. Koudelkou), *Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985–1990* [Chronologia upadku systemu komunistycznego w Czechosłowacji 1985–1990], Praha 1999 („Sešity USD”, t. 33).

²² M. Otáhal, M. Vaněk, *Sto studentských revolucí. Studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění* [Sto rewolucji studenckich. Studenti w okresie upadku komunizmu – opowieści biograficzne], Praha 1999; K. Hvízdala, *Výslech revolucionářů z roku '89* [Przesłuchanie rewolucjonistów z 1989 roku], Praha 2000.

²³ O. Turek, *Podíl ekonomiky na pádu komunistického režimu v Československu* [Wpływ gospodarki na upadek systemu komunistycznego w Czechosłowacji], Praha 1995 („Sešity USD”, t. 23); M. Otáhal, *Podíl tvůrčí inteligence na pádu komunismu. Kruh nezávislé inteligence* [Wpływ inteligencji twórczej na upadek komunizmu. Krąg inteligencji niezależnej], Brno 1999.

²⁴ F. Koudelka, *Státní bezpečnost 1954–1968. Základní údaje* [Służba Bezpieczeństwa 1954–1968. Podstawowe dane], Praha 1993 („Sešity USD”, t. 13); K. Kaplan, *Nebezpečná bezpečnost. Státní bezpečnost 1948–1956* [Niebezpieczna bezpieka. Służba Bezpieczeństwa 1948–1956], Brno 1999.

²⁵ P. Žáček, *Prísne tajné! Státní bezpečnost za normalizace. Vybrané směrnice a metodické pokyny politické policie z let 1978–1989* [Ścisłe tajne! Służba Bezpieczeństwa w okresie normalizacji. Wybrane wytyczne i instrukcje operacyjne policji politycznej z lat 1978–1989], Praha 2001.

curitas Imperii” ukazują się również dwie serie książkowe – „Sešity”²⁶ (Zeszyty) oraz „Svědectví”²⁷ (Świadectwa). Rezultatem aktywności środowiska byłych więźniów politycznych jest wiele publikacji, w większości o wspomnieniowo-dokumentacyjnym charakterze²⁸. Dla opisanego zjawiska antykomunistycznego oporu po 1948 r. część badaczy posługuje się terminem „III. odboj” (trzeci ruch oporu), nawiązując tym samym do tradycyjnego opisu nie tylko walki z Niemcami w czasie okupacji, ale także zmagania o zbudowanie państwowości czechosłowackiej w czasie I wojny światowej²⁹.

Niezbyt wiele opracowań i edycji dokumentów poświęconych jest polityce międzynarodowej Czechosłowacji. Uwagę zwracają dwa niezwykle interesujące tomy zawierające źródła i opracowania na temat relacji między CSRS i powstającym Izraelem³⁰. Ukazały się także zbiory dokumentów dotyczące odrzucenia

²⁶ Dotychczas ukazało się osiem tomów: P. Tomek, *Československý uran 1945–1989. Těžba a prodej československého uranu v éře komunismu* [Czechosłowacki uran 1945–1989. Wydobycie i sprzedaż czechosłowackiego uranu w epoce komunizmu], Praha 2000 („Sešity”, t. 1); O. Liška i in., *Vykonané tresty smrti Československo 1918–1989 (nezahrnuje rozsudky německé justice)* [Wykonanie kary śmierci w Czechosłowacji 1918–1989 (nie obejmuje wyroków wydanych przez niemiecki wymiar sprawiedliwości)], Praha 2000 (t. 2); P. Tomek, *Dvě studie o československém vězěnství 1948–1989* [Dwa studia o więziennictwie czechosłowackim 1948–1989], Praha 2001 (t. 3); J. Kalous, *Instruktažní skupina StB v lednu a únoru 1950 – Zákulisí případu Čihošť* [Grupa szkoleniowa StB w styczniu i lutym 1950 – kulisy sprawy Čihošť], Praha 2001 (t. 4); J. Plachý, *Případ FRITZ. Válečný zločinec Max Rostock jako agent StB* [Sprawa FRITZ. Zbrodniarz wojenny Max Rostock jako agent StB], Praha 2002 (t. 5); A. Rázek, *StB + justice – nástroje třídniho boje v akci Babice* [StB i wymiar sprawiedliwości – instrumenty walki klasowej w akcji Babice], Praha 2003 (t. 6); P. Benda, *Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství centrály Státní bezpečnosti v roce 1989* [Przegląd akt kontrwywiadu centrali Służby Bezpieczeństwa w roku 1989], Praha 2003 (t. 7); J. Vorel, A. Simánková i in., *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech* [Czechosłowacki wymiar sprawiedliwości w latach 1948–1953 w dokumentach], t. 1, Praha 2003 (t. 8).

²⁷ Dotychczas opublikowano: K. Lešanovský, „Se štítém a na štítě” [„Z tarczą i na tarczy” – o represjonowaniu skautingu], Praha 2000 („Svědectví”, t. 1); F. Šedivý, „Pod věží smrti” [Pod więżą śmierci – wspomnienia], Praha 2002 (t. 2); J. Bílek, *Pomocné...* (t. 3); K. Kaplan, *StB o sobě (výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka)* [StB o sobie (relacja oficera śledczego Bohumila Doubka)], Praha 2002 (t. 4); V. Bystrov, *Únosy československých občanů do Sovětského svazu v letech 1945–1955* [Wywózki obywateli Czechosłowacji do Związku Sowieckiego w latach 1945–1955], Praha 2003 (t. 5); F. Hanzlík, *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945–1950* [Kontrwywiad wojskowy w walce o władzę polityczną 1945–1950], Praha 2003 (t. 6).

²⁸ Zob. np. K. Bartošek, *Český vězeň. Svědectví politických vězěnků a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých* [Czeski więzień. Świadectwa więźniarek i więźniów politycznych lat pięćdziesiątych, sześćdziesiątych i siedemdziesiątych], Praha 2001; M. Růžička, *Osudy politických vězňů Havlíčkobrodská 1948–1989* [Losy więźniów politycznych powiatu Havlíčkův Brod 1948–1989], Havlíčkův Brod 1999; H. Havlíčková, *Dědictví. Kapitoly z dějin komunistické perzekuce v Československu 1948–1989* [Dziedzictwo. Rozdziały z dziejów represji komunistycznych w Czechosłowacji 1948–1989], Olomouc 2002; V. Vlčková, *Horizonty [ne]svobody. Politické vězňi okresu Náchod v letech 1948–1989* [Horizonty (nie)woli. Więźniowie polityczni powiatu Náchod w latach 1948–1989], Náchod 2000.

²⁹ Por. *Za svobodu a demokracii*, t. 1: *Odpor proti komunistické moci*, red. J. Cuhra, V. Veber, Praha 1999; t. 3: *Třetí (protikomunistický) odboj*, red. L. Babka, V. Veber, Hradec Králové 2002 [Za wolność i demokrację, t. 1: Opór przeciwko władzy komunistycznej, t. 3: Trzeci (antykomunistyczny) ruch oporu].

³⁰ *Československo a Izrael 1945–1956: Dokumenty* [Czechosłowacja i Izrael 1945–1956. Dokumenty], oprac. M. Bulínová, J. Dufek, K. Kaplan, V. Šlosar, Praha 1993; J. Dufek, K. Kaplan, V. Šlosar, *Československo a Izrael 1947–1953. Studie* [Czechosłowacja i Izrael 1947–1953. Studia], Praha–Brno 1993.

przez Czechosłowację planu Marshalla, działalności sowieckich doradców oraz rozmów między CSRS i ZSRS w latach 1945–1948³¹. Stosunkom Czechosłowacji z krajami Zachodu swoją pracę poświęcił Petr Prokš (notabene tenże autor wydał w 1989 r. pisaną w zupełnie odmiennym duchu monografię stosunków z „krajami demokracji ludowej” w tym samym okresie)³².

Interesujący przegląd sowieckich archiwaliów z okresu zimnej wojny odnalezionych w czeskich archiwach opublikowali Michal Reiman i Petr Luňák³³. W ramach serii „Zeszyty USD” ukazał się tomik poświęcony okolicznościom podpisania umowy między CSRS i NRF w 1973 r.³⁴ Karel Kaplan wydał dwie książki o stosunkach Czechosłowacji z Radą Wzajemnej Pomocy Gospodarczej³⁵.

Wzrastającym zainteresowaniem cieszy się problematyka relacji między państwem a Kościołami i związkami wyznaniowymi. Systematycznie ukazują się zarówno opracowania, jak i edycje dokumentów³⁶. Nieco mniej uwagi poświęca się

³¹ *Československo a Marshallův plán. Sborník dokumentů* [Czechosłowacja i plan Marshalla. Zbiór dokumentów], oprac. R. Jičín, K. Kaplan, K. Krátký, J. Šilar, Praha 1992 („Sešity USD”, t. 1); K. Kaplan, *Sovětské poradci v Československu v letech 1948–1956* [Doradcy sowieccy w Czechosłowacji w latach 1948–1956], Praha 1993 („Sešity USD”, t. 14); D. Janák, Z. Jirásek, *Sovětské poradci a ekonomický vývoj v ostravsko-karvinském revíru* [Doradcy sowieccy a sytuacja gospodarcza w okręgu ostrawsko-karwińskim], Opava 1996; *ČSR a SSSR 1945–1948. Dokumenty mezivládních jednání* [CSR i ZSRR 1945–1948. Dokumenty rokowań międzyrządowych], oprac. K. Kaplan, A. Spiritová, Praha–Brno 1997.

³² P. Prokš, *Československo a Západ 1945–1948. Vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945–1948* [Czechosłowacja i Zachód 1945–1948. Stosunki Czechosłowacji ze Stanami Zjednoczonymi, Wielką Brytanią i Francją w latach 1945–1948], Praha 2001.

³³ M. Reiman, P. Luňák, *Studená válka 1954–1964 (Sovětské dokumenty v českých archívech)* [Zimna wojna 1954–1964 (Dokumenty sowieckie w czeskich archiwach)], Brno–Praha 2000.

³⁴ R. Břach, *Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN z roku 1973* [Układ o wzajemnych stosunkach między CSRS a NRF z roku 1973], Praha 1994 („Sešity USD”, t. 25).

³⁵ K. Kaplan, *Československo v RVHP 1949–1956* [Czechosłowacja w RWPG 1949–1956], Praha 1995; *idem, Rada vzájemné hospodářské pomoci a Československo 1957–1967* [Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej a Czechosłowacja 1957–1967], Praha 2002.

³⁶ K. Kaplan, *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953* [Państwo i Kościół w Czechosłowacji w latach 1948–1953], Praha–Brno 1993; *Katolická církev a pozemková reforma 1945–1948* [Kościół katolicki a reforma rolna 1945–1948], oprac. M. Janišová, K. Kaplan, Brno 1995; J. Cuhra, *Československo-vatikánská jednání 1968–1989* [Rokowania czechosłowacko-watykańskie 1968–1989], Praha 2001 („Sešity USD”, t. 34); M. Janišová, K. Kaplan, *Katolická církev a pozemková reforma 1945–1948. Dokumentace* [Kościół katolicki a reforma rolna 1945–1948. Dokumentacja], Praha–Brno 1994; M. Bulínová, M. Janišová, K. Kaplan, *Církevní komise ÚV KSC 1949–1953. Edice dokumentů* [Kościelna komisja KC KPCz 1949–1953. Edycja dokumentów], t. 1: *Církevní komise ÚV KSC „Církevní šestka” (duben 1949 – březen 1950)* [Komisja kościelna KC KPCz „Kościelna szóstka” (kwiecień 1949 – marzec 1950)], Praha–Brno 1994; *Stát a církev v roce 1950. Sborník příspěvků z konference* [Państwo a Kościół w roku 1950. Tom referatów z konferencji], red. J. Hanuš, J. Stříbrný, Brno 2000; K. Kaplan, *Těžká cesta. Spor Československa s Vatikánem 1963–1973* [Ciężka droga. Spór Czechosłowacji z Watykanem 1963–1973], Brno 2001; *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích* [Kościół katolicki wobec totalitaryzmu na ziemiach czeskich], red. P. Fiala, J. Hanuš, Brno 2001; P. Fiala, J. Hanuš, *Skrytá církev. Felix M. Davídek a společenství Koinotés* [Tajny kościół. Felix M. Davídek i wspólnota Koinotés], Brno 1999; G. Vopatný, *Pravoslavná církev v Československu v letech 1945–1951* [Cerkiew prawosławna w Czechosłowacji w latach 1945–1951], Brno 1998; *Církevní procesy padesátých let. Sborník příspěvků z konference* [Procesy kościelne lat pięćdziesiątych. Zbiór referatów z konferencji], red. J. Stříbrný, Kostelní Vydří 2002; B. Čelovský, *Strana světi prostředky. Martyrium faráře Josefa Toufara* [Partia uświęca środki. Męczeństwo proboszcza Josefa Toufara], Šenov u Ostravy 2001.

problemom mniejszości narodowych³⁷, z wyjątkiem, co zrozumiałe, wysiedlenia Niemców z Czechosłowacji w 1945 r.³⁸

Grupa młodych autorów pod kierunkiem Miroslava Vanka przygotowała interesujące studium na temat nieformalnych ruchów młodzieżowych w latach osiemdziesiątych. Poszczególne części poświęcone są m.in. niezależnemu ruchowi pokojowemu, skautingowi, środowisku punków i działaniom proekologicznym³⁹. Inną ciekawą pozycją tego typu jest opracowanie (wraz z obszernym wyborem dokumentów StB) na temat spotkań młodzieży przy praskim „murze Lennona”⁴⁰. Dzieje niezależnej kultury przedstawił socjolog Josef Alan. Warto również zwrócić uwagę na próbę opisaną (także nie przez profesjonalnego historyka) ruchu jazzowego w Czechosłowacji po 1968 r.⁴¹

W Czechach zainteresowanie dziejami emigracji politycznej jest znacznie mniejsze niż w Polsce⁴². Niezbyt rozwinięte są również badania nad biografistyką okresu komunizmu. Najciekawszą pracą tego typu jest obszerna monografia autorstwa Jiřego Pernesa, poświęcona pięciu komunistycznym prezydentom Czechosłowacji (Klement Gottwald, Antonín Zápotocký, Antonín Novotný,

³⁷ Š. Šutaj, „*Akcja Jub*”. *Odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech* [Akcja „Południe”. Wysiedlenie Węgrów ze Słowacji do Czech], Praha 1993 („Sešity USD”, t. 8); M. Gajdoš, S. Konečný, *Postavenie Rusínov-Ukrajincov na Slovensku v rokoch 1948–1953* [Położenie Rusinów-Ukraińców na Słowacji w latach 1948–1953], Praha 1994 („Sešity USD”, t. 21); T. Siwek, S. Zahradník, J. Szymeczek, *Polská národná menšina v Československu 1945–1954* [Polska mniejszość narodowa w Czechosłowacji 1945–1954], Praha 2001.

³⁸ Zob. np. T. Staněk, *Perzekuce 1945* [Prześladowania 1945], Praha 1996; M. Skřivánek, *Odsun Němců ze Svitavska* [Wysiedlenie Niemców z powiatu Svitavy], Hradec Králové 1995; *Benešovy dekrety* [Dekrety Benesza], oprac. M. Matoušková, t. 1–2, Praha 2002; Z. Radvanovský, *Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945–1948* [Koniec czesko-niemieckiego współżycia w okręgu Ústí nad Łabą], Ústí nad Labem 1997. Kwestia ta cieszy się także zainteresowaniem badaczy reprezentujących inne dziedziny nauki (prawo, socjologia, politologia).

³⁹ M. Vaněk i in., *Ostrůvky svobody. Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu* [Wysepki wolności. Inicjatywy kulturalne i obywatelskie młodej generacji w latach 80. w Czechosłowacji], Praha 2002.

⁴⁰ P. Blažek, R. Laube, F. Pospíšil, *Lennonova zed' v Praze. Neformální shromáždění mládeže na Kampě 1980–1989* [Mur Lennona w Pradze. Nieformalne zgromadzenia młodzieży na Kampie 1980–1989], Praha 2003.

⁴¹ J. Alan, *Alternativní kultura. Příběh české společnosti 1945–1989* [Kultura alternatywna. Przygoda społeczeństwa czeskiego 1945–1989], Praha 2001; L. Dorůžka, *Český jazz mezi tanky a klíči 1968–1989* [Czeski jazz między czołgami a kluczami], Praha 2002.

⁴² Na ten temat m.in. Z. Jirásek, M. Trapl, *Exilová politika v letech 1948–1956. Počátky politické organizovanosti a činnosti poúnorové emigrace a vznik Rady svobodného Československa* [Polityka emigracyjna w latach 1948–1956. Początki organizacji i działalności politycznej emigracji polutowej, powstanie Rady Wolnej Czechosłowacji], Olomouc 1996; F. Knopp, *Česká literatura v exilu 1948–1989* [Czeska literatura emigracyjna 1948–1989], Praha 1996; R. Luža, *Československá sociální demokracie. Kapitoly z let exilu 1948–1989* [Czechosłowacka socjaldemokracja. Rozdziały z lat emigracji 1948–1989], Praha 2001; *Emigranti. Dopisy politických uprchlíků z prvních let po „Vítězném únoru” 1948* [Emigranci. Listy uciekinierów politycznych z pierwszych lat po „zwycięskim lutym” 1948], oprac. B. Čelovský, Šenov u Ostravy 1998; Z. Jirásek, *Československá poúnorová emigrace a počátky exilu* [Czechosłowacka emigracja polutowa i początki wychodźstwa], Brno 1999; V.M. Fic, *Československá strana národně sociální v exilu. Nástin vývoje její organizační struktury a strategie boje za demokracii ve vlasti: 23. únor 1948 – 16. březen 1990* [Czechosłowacka Partia Narodowosocjalistyczna na uchodźstwie. Zarys rozwoju struktury organizacyjnej i strategii walki o demokrację w ojczyźnie 23 lutego 1948 – 16 marca 1990], Brno 2002.

Ludvík Svoboda, Gustáv Husák). Badacz ten jest również autorem interesującej i nietypowej zarazem „syntezy” powojennych dziejów Czechosłowacji – opartej na karykaturach i żartach rysunkowych publikowanych w „Dikobrazie” (odpowiednik polskich „Szpilek”)⁴³.

Josef Hanzal podjął próbę opracowania dziejów czeskiej historiografii w okresie powojennym. Wadą jego monografii jest jednak brak szerszej analizy treści poszczególnych dzieł, ich uwarunkowania ideologicznego itd. – autor skupił się przede wszystkim na opisanu dokonań poszczególnych osób i środowisk⁴⁴. USD jest wydawcą kilku opracowań bibliograficznych, stanowiących istotną pomoc przy pracach badawczych⁴⁵.

W niniejszym opracowaniu pominięto prace tłumaczone z języków obcych. Na uwagę polskiego czytelnika zasługuje jednak jedna z nich, poświęcona recepcji wydarzeń 1956 r. w Czechosłowacji⁴⁶. Inną pozycją, tłumaczoną z języka francuskiego (i zmienioną na potrzeby czeskiego czytelnika), jest praca Karla Bartoška, wybitnego historyka (współautor *Czarnej księgi komunizmu*), działacza opozycji, który po aresztowaniu w 1972 r. przez dziesięć lat pracował fizycznie, po czym wyemigrował do Francji. W książce tej podsumowuje on swoje dotychczasowe doświadczenia z badań nad dziejami ruchu komunistycznego⁴⁷.

Czeska historiografia dziejów najnowszych w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku była domeną starszych badaczy, prym wiodli historycy należący do pokolenia, które świadomie przeżyło wydarzenia Praskiej Wiosny. W ostatnich latach do głosu dochodzi nowa generacja badaczy, dla których pokoleniowym doświadczeniem była „aksamitna rewolucja” 1989 r. Ta swoista zmiana warty zawołuje zapewne nie tylko nowym ujęciem wielu zagadnień, ale także wytyczeniem nowych kierunków poszukiwań i analiz.

⁴³ J. Pernes, *Takoví nám vládli. Komunističtí prezidenti Československa a doba, v níž žili* [Tacy nami rządili. Komunistyczni prezydenci Czechosłowacji i czasy, w jakich żyli], Praha 2003; *idem*, *Dějiny Československa očima Dikobrazu 1945–1990* [Dzieje Czechosłowacji w oczach Dikobrazu 1945–1990], Brno 2003.

⁴⁴ J. Hanzal, *Cesty české historiografie 1945–1989* [Drogi czeskiej historiografii 1945–1989], Praha 1999.

⁴⁵ *Bibliografie českých/československých dějin 1918–1995. Výběr knih, sborníků a článků vydaných v letech 1990–1995* [Bibliografia czeskiej/czechosłowackiej historii 1918–1995. Wybór książek, prac zbiorowych i artykułów wydanych w latach 1990–1995], oprac. V. Břeňová, S. Rohlíková, O. Tůma, t. 1–2, Praha 1997; *Bibliografie českých/československých dějin 1918–1999. Výběr knih, sborníků a článků vydaných v letech 1996–1999 a doplňky za roky 1990–1995* [Bibliografia czeskiej/czechosłowackiej historii 1918–1999. Wybór książek, prac zbiorowych i artykułów wydanych w latach 1996–1999 i uzupełnienia za lata 1990–1995], oprac. V. Břeňová, S. Rohlíková, O. Tůma, t. 1–2, Praha 1999; *Czech and Czechoslovak History, 1918–1999. A Bibliography of Select Monographs, Volumes of Essays, and Articles Published from 1990 to 1999*, oprac. V. Břeňová, S. Rohlíková, Prague 2000; L. Šeflová, *Knihy českých a slovenských autorů v zahraničí v letech 1948–1978 (exil)* [Książki czeskich i słowackich autorów wydane za granicą w latach 1948–1978 (na emigracji)], Praha–Brno 1993; *Minulost a dějiny v českém a slovenském samizdatu 1970–1989. Bibliografie* [Przeszłość i historia w czeskim i słowackim samizdacie 1970–1989. Bibliografia], oprac. J. Vlk, V. Vaňková, J. Novotný, Praha–Brno 1993.

⁴⁶ M. Blaive, *Promarněná příležitost. Československo a rok 1956* [Zmarnowana okazja. Czechosłowacja w 1956 roku], Praha 2001.

⁴⁷ K. Bartošek, *Zpráva o putování v komunistických archivech* [Sprawozdanie z wędrówek po archiwach komunistycznych], Praha 2000.

ŁUKASZ KAMIŃSKI (ur. 1973) – adiunkt w Instytucie Historii Uniwersytetu Wrocławskiego oraz kierownik Referatu Badań Naukowych Oddziałowego Biura Edukacji Publicznej IPN we Wrocławiu. Autor książek: *Strajki robotnicze w Polsce 1945–1948* (1999), *Polacy wobec nowej rzeczywistości 1944–1948* (2000) oraz *Opozycja demokratyczna w Polsce w świetle akt KC PZPR (1976–1980). Wybór dokumentów* (2002, wspólnie z P. Piotrowskim). Redaktor *Studiów i materiałów z dziejów opozycji i oporu społecznego*.